

NIRE GAZTAROKO BIZIMODUA

Ondoko orrialde guzti hauetan Rexu Arburuak (Resurrección Arburuak) bere bizitza "guztia" kontatu du. Berak 74 urte ditu eta Etxalarren jaio zen eta oraindik Etxalarren bizitzen jarraitzen du. Lehen "Peruarneko Borda" baserrian bizi zen arren, ezkondu ondoren, herriko "Argiñenea" etxera joan zen bizitzera. Esan beharra dago berari izugarritzko ilusioa egin ziola bere bizitzako kontu zahar guztiak kanpora ateratzeak, aspaldiko partez. Farre asko egin du baina baita negar ere. Sentimendu guztiekin kontatu du kontatutako guztia. Beraz, hementxe dago dena hitzez hitz. Nahiko hizkera "arraroa" dela esaterik badago, izan ere, bere gurasoen-gandik belaunaldiz-belaunaldi jasotako hizkuntza erabiltzen du. Etxalarren hitzegiten den bezala hitzegien du berak. Besterik gabe, hona hemen "NIRE GAZTAROKO BIZIMODUA":

bestera grabatzen pasatzerakoan. Guztia idatzi ondoren

Baserritarra nahiz ni, Peruarneko bordakoa eta famili haundeya
giñen, sei ume ta atta ta ama, zortzi. Eta ordun zerriya hiltzen genun
haundiya. Ta zerriya ahal bezain haundeya egiten genun eta prestatzen
giñen ungi zerriya hiltzeko egunian denak. Zerri hiltzillia etortzen zen
herritikan oinez, bere zakurrakjin gu esperuan. Itxin sartutzian erranentzun
"Debo gracias" eta gu denak han sokakjin ta prestatuak eta orduan izaiten
ziren zerriyak nahiko salbajiak, ez guanguak bezalko motelak. Beti biziya
kanpun itenzten eta gosiak ta biziya ateitzenzen bieurek kanpuan,
auniztan ezkurra ta gaztañian. Ta gero pixko bat itxian azitzen genitun,
artua bildutzekjin ta. Xur-xurra emaiten genion beti. Ta prestatzen giñen.
Famili haundeya izaiten giñen. Batek hartzen tzun odola, bertze bi-hiru
zerriya ekontzen, bueno, ta baztan kostatzen zaion zerriya hiltzia, etzula
igual ungi azertzen.

Eta zerriya hiltzen zuen denborian, alkijan gaintikan yautsi beiti eta
iratzikjin erre iten genun. Eta gero erreta, ur beruakjin garbitu; eta garbitu

Nahi gabe desgrabatu egim zait zati hau, zinta batetik

milk kopio bat geratzeko, grabatzen hastorakoan ohurtu gabe

egim egim zait zait xoi hau, barikatu

nabalakjin. Ta gero ya garbitzen tzun denborian tripak ateri. Eta tripak ateri... eta... paratzen tzun tente paratzen tzuen egur baten gainian izaiten zen letaraziri bat bezala, egur baten gainian ura botatzeko. Goizian hil ta arrasle arte han hura oztutzen utzi. Gero handikan hartu eta pusqato eta bueno, hasitzen giñen egun hartan, hasitzen giñen uriñak urtutzen, odolkiak egiten, eta, bueno, franko mantso aritzen giñen. Famili haundeya ta besta bezala zelebratzen genun egun hura eta gero, bueno, hurrengo egunian, hasitzen giñen lokainkagaiak xetzen eta zerreya gazitzen parato gazitian... (guain antziñera segito...) eta gero arratsian denak odolkiak goxo-goxuak jaten, eta orduan etzen izaiten bakarrik ere gustatzen etzaionikan. Denari gustatze zaigun aunitz, ezpaitzen izaiten bertze aukerikan; bertze aukerikan ezpaitzegon. Eta orduan sagardua eta ardua zahar batek ola jaten... edaten balinbazuen bertze gainekuak sagardua. Elkarrekjin zirikan ta juergan pasatzen genun egun hura.

Itxian izaiten genitun fruta aunitz, arbola aunitz.. giunek iten

*genu sagardua bagenun makina sagardua iteko. Gieunek iten genu nahi
genu bezalako sagardo ona gero iten genu txartxigua, "bildarra" deitzen
zaio, hura gaztañakin ta pixkobat mexigua izaiten zen, eta nahiz zerreyak
eta nahi jendiak denak gauza beretsuak jaten genu dena itxin eginko
gauzak, zerrayak gizentzen gintun itxeko gauzakin: kalauza, petebarra,
itxin iten genu artua. Denak itxin. yendiak jaten gintun gauzak eta denak
izaiten ziren hagitx sanuan orduan.*

*Bueno, orduan lan aunitz iten genua beyak itzitzen ta zerreyak
bazkatzen ta orduan arditan ta gero senide zarnak gatzinak zaitzen ta
ordun eskola biñon gehigo izaiten zela lana.*

*Beldurra haundeya, amari batez. Begenun anai bat, ama erristan
hasitzekin hartzen tzun besutan ta irriz paratzen zuen ta ordun haren
kolera pasatzen zituen irriz. Eta orduan izaiten genu lana azkarki
dentan. Batin antxuak erami bihar ziela, bertzian beyak edanazi bihar*

*zirela, bertzian zerreyan bazka ekarri bihar zela, zerreya bazkato bihar
zela, beyak itzi bihar ziela... Dena nola iten genun, elkarrri lagunduz. Eta
zarnak hasitzen ziren goizego lanian, bertziak gaztiak eskolan ta geixigo
ibiltzen ziren. Aldi batian bi senide; bat anaia ta bertzia ahizpa yuan zien
landara belarrera; harera, eta hian haserto ziren ta torri ziren itxera attari
kontatzera haserto ziela kontatzera. Attak eiko atia itxi ta biyek.. paliza
eman zien biyei fuerte ta bialti zitun berrizere lanera ta handik antziñera
ederki moldato ziren biyek ez baitzuten bertze erremedio... inork e mañak
iteko manerik an; ederkki moldato zien biyek*

*Ta orduan nola aunitz izaiten giñen; dibisionia haundeya, miserikin
eta maitasun gehigo.*

*Izaiten ziren itxe haundeyak ta hagitz idekiak zaiten genun lurko su
bat ximeni haundeyakin ta hango berotsuna dena yuaten zaigun
ximenetik an. Atia itxitzen bagenun kja iten zaigun, denak gaizki einko*

gauzak ziren orduan... eat hala denak kuartora yuaiten giñenian ere zenbatez gehigo yuaten giñen ta berugo ni oroitzen nahiz aldi batian mantikán ez ta koltxoi bat paratua gaintikán mantan partez. Ta izugarri kóntent bero-bero in nuela lo. Ordun koltxoiak zaiten gintun azkarkí; bat biño hobekíjo zaiten ziren bida, nola ardiyak ta zaiten gintun, ardiyan illia ere zaiten genun azkarkí itxian eta hek garbito ta ekín koltxoiá ausarkí guatze guzitan bi koltxoiékín zaiten genun. Eken gainera auniztan ttikiyak giñelikán ezin yuanez alko alturakín. Guatzik ere altun izaiten ziren eta bi koltxoiékín iduinzten baguzigiñela piso batera.

Komuna izaiten genuen kanpuan. Eta izitzen giñen arrastan yuatera, lautik hirutan ezkenun izaiten argirikán, ta izitzen giñen ta elkárrekín horixe hasitzia haskí genun erristan hasitzeko. Ez genun elkárri lagundo nahi izaiten, ta zirikán. Bat niarrez ta bertzia hareri zirikán ta hantxe ezin moldatoz eyian. Ta alden tokíra yuaten giñen ondarrían.

Ta goyan zaiten gintun berrize belarra, illarra, patata, artua, ta bueno sagarrak ta urteko kosetxa guzeyak goyan zaiten genun. Ta eyian berrizere izaiten ziren ordun beyak, ta bueno, astuak ta zerriyak ta ofluak ta dentikán. Eyia ere bete xamarra ekontzen genun. Ta eyia ta goya denak, igualtso bete-betia. Itxe haundeyak biñon bueno zerbaitekjin betetzen ziren. Yendiakjin ta... azindakjin ta... gauzakjin betetzen zien orduan.

Lehen bizitzen giñen arropa hagitz korrientikjin. Goizko mezara tortzen giñen eta espartziñak balimagintun berri somarrak hagitz kontent. Ta gero, meza entzun eta bertze mezara atta edo ama tortzeko. Paratzen zuen amak itxian manteliña. Guk paratzen genun elizko atian manteliña. Harek gurañikan gehigo guk biño gehigo egiten zuen itxin paratua tortzen zen manteliña. Eta attak berrizere, denbora hetan yauntzitzen ziren zaharrek izanta ere txalekukjin eta bueno trajiri emaiten zioten inportantzia haundeya. Zaharrek izanta ere trajia.

Gu giñen sei senidel; lau ahizpa ta bi anai, ta anaiak beti eskoltikan eskapo gelditzen ziren. Ek nunbaitere bilatzenzten aitzakja eskolara ez etortzeko. Etzaioten gustatzen. Ta gu berrizere, tortzen giñen gustora tortzen giñen eskolara, ta pasatzen genun ungi. Goiztan laster ederrak iten gintun eskolara beti oñaz etorri bihar izaiten genun. Berando xomar ateri. Goiztan gustatzen zaigun lo gehigo egitia ere ama beti oyuka ta erristan hasitzen zaigun biño ala ere gostatzen zaigun yikitzia. Eta gero bidian lasterka. Gero nahiz eskolan ez kaintzen kaso haundirik iten, ordun zaiten zen haur aunitz eskolan ere maestra batentzat. Ta bueno, han, rekreuan ta gero ungi pasaten genun aritzen giñen yuxtetan soka-saltuan ta hura zen gauzik... yuxtetik... ederna guretzat; kandeleroka ta soka-saltuan. Ta gero bazkaltzera... bagenun herriyan itxe bat... hola... familiakua. Han bazkaltzen genun ta berrizere arratsaldian eskolara yuan ta gero eskoltikan yuan bihar izaiten genun abudo itxera han izaiten gintun lan pila bat in biharra ta...

Ta gero eskolara yuan gabe gelditzen giñen nolanañi. Itxian lanak arrautzen ginzten mahiz. Batin itzamutil zela bertzin ardi zai zela, belatian ta dena zakurak ta, yendiak,.. haurrak, bihar izaiten zuten ardeyak zaito eta bueno ez zen ordun guain bezala enpeintzen maestruk ta maestrak ere. Denak igualtso Ez zuten beñe paratzen examiniak ta iten. Notak ere berdiñak izaiten gintun; ez txarrikan ta ez onikan. Ta ez dute inportantzirik emaiten guain bezala.

Ta mutikuak ta nixkak beti berex. Mutikuak frontonian ta pillotan ta bertze... izaiten zuten. Ta gu berrizere gere yuxtetak, Ordun guaingotikan hagitz difente, hagitz berex ibiltzen ziren mutikuk ta nixkak.

Zaiten ziren trintxerak ta niduak,.. ez tuzo ikusten belatitan ta nola diren errestuak, Belatitan ta nola diren...

"Ingeniero, salvador, con el pico y la pala..." Ba, nik badakit, nik

ikasi nitun kantana ederk. Zenbat kanta! Pentsazue zenbat urte diren! Ta,
hor, Maixterneko Maria Luisa ta Mariasunek... ekin ikasi omentean erdara,
erraiten zuen. Bai... ala erraiten te. - Guk ttiki-ttikitikan soldadukin ikasi
du erdara. Itxetik ateri orduko soldaduak ta denak ordun erdalduak
izaiten ziren. Bai... ondoko itxi hartan... Ta bueno, beti soldado...

Haurren kontua beti soldaduna yau soldadukin solasian, ttikiyak,
Guañikan ni gaztia nintzen ta guañikan...

Ta bai.. ez takizu Maixterneko bordako soldaduak nola kantatzen
zuten. Ze politik ingeneriak! Bai... hagitz politik, Han Peruarneko
bordakua ingalaterrua izaiten zen. Hoiiek denak bertze guardia ta bertze..
zaiten zien. Hor.. bai, bai, tabika guziya bota ta dena paratozten pisua bat.
Han lo iteko soldaduk, Bai... hiru kuarto ta sala baziren lau. Ta dena bat
paratozten. Inzten kuartel gisa, dena tabika botata.

Ta gero ofizialik, sargentua edo... afereza edo hoiiek etortzen ziren lo itera Peruarneko Bordara. Hor elkarrekin, ni beti oroitzen naiz salako kuarto berri eder batin itenzten lo itenzten Peruarneko Bordan. Bai.. hek etzuten soldadukin iten... hek elkarrekin itenzten lo.

Kantatzenzten han, soldaduak han, bertze ondoko itxian egongo ziren. Eta etortzen ziren ofizialiak ordun gure itxera lo itera. Sargentuak edo.. aferezak... o... tenientiak ta soldaduak goizten kantatzenzten eta gu han aritzen giñen heken kantak aditzen. Ta hunela kantatzenzten:

"Cara al sol con la camisa nueva

que tu vordaste en rojo ayer

me hallarán la muerte si me llega

y no te vuelvo a ver.

Formaré junto a mis compañeros

Que hacen guardia sobre los luceros

*si te dicen que caí, me fui
al puesto que tengo allí
Volveran banderas victoriosas
al paso alegre de la paz
y traeran prendidas cinco rosas
las flechas de mi haza
volviera a reir la primavera
que por cielo y tierramadre espera
Arriba escuadras a vencer
que en España empieza a amanecer."*

"España... UNA!

España... GRANDE!

España... LIBRE!

Arriba España

ARRIBA!!!"

Soldaduk bezala instrukziuak egiten, ni "Margarita" nintzen, bai, ordun izaiten ziren "Falangistak" ta "reketiak" ta ni nintzen "Margarita".

Bueno, nixkak "Margarita". Eta arropa, boneta gorriak, kola horiak zintzilkak. Ta arropa, uniformia soldaduna. Ta izaiten genuen sargento bat irausten ginztena hospitale itxe aldin ta, instrukziotan. Eta mutikuk tortzen ziren kamionian. "Peña Juanito" hori beti oroitzen naiz. Hoyek han izaiten ziren. Oyek izaiten ziren... zera... "Reketiak". Ta... "Por diós, por la patria y por el rey... carlistas con banderas... Por diós, por la patria y por el rey, carlistas aurrera. Lucharemos todos juntos, todos juntos, en unión defendiendo la bandera de la santa tradición. Y cueste lo que cueste vamos a conseguir que salga..." nola da? "El rey de España..." (nola da, ezta jít nola den). Ba! zenbat kanta soldaduk zien eñak. Ordun etzen soldadu bertzerik hemen. Ta zera... "Margarita", bai. Oroitzen naiz. "Margarita" nintzen ni, reketiak izaiten ziren mutikuak ta nixkak izaiten ziren "Margaritak". Ta ni ibilia naiz "Margarita". Bai, ta oroitoko da bai oik ere baite zera... hango "Bazterretxea"-na horiek ta oroitzen naiz. Ta ordun

izaiten ziren zera... "Falanjik", ek uniforme azula erautenzten ta guk kaki.
Bai, reketik kaki. Bai, Xerafina Inda ta guañik hori bizi da. Hoiiek izaiten
ziren Falanjistak, Hoiiek Falajien eskudukin sakelian eta bueno, ta ein zian
gainera Rosario Lezak ein zian gainera hura, uniformi hura, josi zian. Han
Ixabelen itxian. Berin aritzen ziren yosten ta arek yosi zian; Rosario
Lezak,

"Caballín, porque hoy es San Antonio. Salta, salta caballín, quea..
que así frío no tendrás." Salta salta caballín, hori beti eskolko atin eiten
genun jinasi hori. Hori izaiten genun gure kanta. Salta salta caballín.

Oroitzen naiz bertze kanta huntaz ere:

"Soldadito, soldadito

de la guerra viene usted

-Si señora de la guerra

que se le que se le ofrece a usted

- Ha visto usted mi marido

en la guerra alguna vez?

- No señora no la he visto

ni se ni se de que seña es

- Mi marido es alto, rubio

de palabras muy cortés

y en la punta de la espada

lleva señas, lleva señas de un marqués.

- Con las señas que usted dice

su marido muerto está

en Valencia le mataron

en casa, en casa de un Jerobés.

Oh señora si usted quiere

contigo me casaré

-Atras, atras caballero

no sea, no sea tan descortés

Siete he esperado

otras ocho esperaré

si a los quince no aparece

relijiosa, relijiosa me entraré

Un hijo que yo tengo

Franciscano lo entraré

y una hija que yo tengo

conmigo conmigo la llevaré

El dinero que recojo

a los pobres partiré

las alhajas que yo tengo

en la plaza, en la plaza las venderé.

*Con el dinero que recojo
rosarios compraré
y el día que suba al coro...
por au alma, por su alma rogaré
-Calla, calla Margarita,
no seas tan descortés,
yo soy tu amante esposo
y tu mi, y tu mi linda mujer."*

*Ainbertze urtez soldaduk kontu gintuz itxian, itxe onduan, kanta
aunitz ikasi nitun. Hek nola aritzen ziren kantari mahiz, ikasi gintun. Gu
haurrak giñen ta ikasi gintun eken kantak, Ta hau da bertze kanta bat.*

*"Pues la vida del soldado en campaña
es muy triste y dolorosa comparada
con aquellos que en España se dibierten*

en los cines y teatros con su amada.
Con aquellos que en España se pasean,
presumiendo de zapato y buen capote
y nosotros desnudicos y descalzos
recibiendo la intemperia de la noche.
Recebiendo la intemperia de la noche,
Defendiendo nuestra madre la bandera.
Y teniendo por hogar una trinchera
por vecino los rojillos y las fieras.

Españoles, españoles,
acordaros de estos pobres
que p'a saver lo que es sufrir
hay que venir aqui.

No sabemos cuando es fiesta ni domingo
pues la guerra no se ocupa de disfraces
Por el día y por la noche vigilando

evitando las tragedias de un ataque.

Madre mía, novia mía

reza por mi noche y día

cuando a tu lado podré volver

ay que pronto ha de ser.

*Gu bizituak gera, ta asten giñen berando eskolan ta beti karrikarrak
izaiten ziren gu biñon listoguak ek hasten ziren goizego eskolan eta gero
jakitzen zuten erdara. Gu arront itsuak gelditzen giñen eskolan hasita.
Ezkenun yeuse jakiten, maestruk ere denbora etan denak erdaldunak ziren
ta guk aunitz sofrituak gera gere uskara hunekjin. Ta, labrantzan aritzen
giñen beti eta ezkenun gero eskolan ere hasitzen giñen denborian bertze
herrikuak izaiten ziren gu biñon listoguak "conprogres a Maria" ta elizara
yuaten zien ta gu beñe ezkiñen yuaten. Eskoltik ateri ta segidun itxera.
Bidian yuaten zaigun denbora. Bihar genun gere denbora ere itxera*

alletzeko illundo gabe eta ezkenun yeus, beñe partizipatzen karrikan
haurrekjin. Beti berex, beti berex giñen karrikarrak eta baserritarrak. Eta,
bueno, irri franko ere bai, guain denak igual da biñon irri franko ere iten
ginzten. Gu beti tontuk giñen ta irri franko iten ginzten. Bakarrikan,
gurekin balitzen ziren neguan; gaztain-denborian. Guk gaztain erriak.. ek
abilloguak zien ta zerbaite igual eskolan guri pixkot irautsi ta guk gaztain
erriak eman. Eta, hola, tontua beti engaintua, bizituak gera.

Eskoltik ateita yuaten giñen katekesisera. Ta, ni hain xuxen,
berando xomar hasiya, ta urte bat gibelego ein nun komuniua ere, ez nun...
Libro kozkor bat eman ziaten ikasteko. Hura ikasteko abildaderikan ez
nuen. Ez nuen guañikan leitze ungi ikasia ere. Eta orduko apezak franko
gaxtuak zien ta... ba... guaingotikan haitz difentiak, Agintzenzten hagitz
aunitz, ieurek ustezten jangoikun ordezkuk ta jangoikua hainbat baziela ta
gu, xoxuak, beti eken menian bizituak gera. Guain, hagitz difente die
denak, Guain apeza izan edo bertze edozin izan dena berdin da. Biño,

orduan, denbora etan apez bat ikustian daldarian yartzen giñen gu, izituak, Ek ainbertze agintzenzten, ta ezpagintun ikasten gere doktrinak ungi, hasi ta akabo. Hasi azaltikan ta ondarko puntaño... Eta beti... bueno... tontuak hola bizito gera sofritoz.

Kastiguak ere izaiten gintun. Biartikan hartu eta eskjin batetik bertera han ibili eta gu hantxe, umill-umilla biarri gorri-gorriyakjin beti.

Igandero-igandero yuaten giñen mezara, zuzen demonio. Eta gero apeza han hasitzekjin sermoia iten, yuaten zen pulpitora. Harek, berriz, paratzen zuen denak niarrez. Haek patenztuen, haren errana infernua, ta ya iduitzen tzaigun biamunian infernura baguzila... Eta, balinbagenun soin bat maugamotza azpiyan parato bihar genun puñuak; hura, tapato bihar genun besua. Ta gonak ere nahiko luzia, manteliñakjin. Ungi mozorratuak bezala yuan bihar izaiten genun han... apezan antziñekaldera. Ta ek ere ezpazuten yendia ungi ikusten, ungi yauntziya zuayela, hagitz

begitarte txarra itenzten. Ta bueno, ordun barurikan yuateko bihar
zaitenun komuniuma hartutzerat e. Ta, igual goizian goiz yiki lanak itera ta
gero barurikan han eztakit noiz arte... komuniatu bihar bagenun. Eta
komunitzeko, komunio ttikiya iteko ta haundiya iteko re portzikaso
zerbaitere... ur pixkot edaten balimagenun arpegia garbitzeko denborian
ere. Hura pekato izugarriya izaiten zen. Igual kapaz izaiten ziren
komuniuma ez emaiteko re, harengatik. Ta, eta, gero latinen dena
kantatzen genun. "Salve regina ta tanto unelko" ta ungi hango kantak ungi
ikasiak gintun. Ta guaingo, guain biño errespeto gehigo izaiten zen. Ta,
bueno, beti, kanpuan, itxian, elizan ta... beti... bizituak gera, beti belduk
haundeyakin ta beti hagitz umill. Guain, ikusi guaingo libertadia ta
ordukua... ya eztaiteke sinetsi re! Hori ikusi dunak bakarrik daki zer dien
pasatuak. Lehengua izanen zen sobera, ta guaingua re sobera, guainkan
ezta neurrira alleto zanen.

Guk guaingo uskara hau eztugu hagitz konpreintzen ere, gure

uskara hau da arron lengua. Itikitan gure atta ta ama ta atautxi ta amautxi ikasi... erautsiko solasa du. Ta hillautik re ez ditugu hagitz guaingun berdiñak erraiten. Franko... difentiak erraitentu. "Hilbeltza, otsaila, martxua, apilla, maiatza, ekaina, uztaila, aguztua, iraila, urriya, azarua ta abendua. Beueno, guainguk franko difentexiguak dire, biñon solasa guzeyak ta herri guzitan difentik baitie... Ez tu denak berdiña erraiten ere.

Ta, gu, gere denboran, mendiyen aunitz ibillia nahiz ni. Ardiyak itzitzera yuaten nintzen mendira. Han bildutzen nituen, han ibiltzen nintzen mugaz muga. Mugan izaiten gintun, fronteran ardiyak eta bueno, han ere zaitentzien, gure kontrariyak izaiten gintun eltzetzuak ta ek beti emaiten ginzten guri errista. Guk, ger denboran bihar izaiten genun ateri "salbo conduktua" edo ageri bat eta han paratzen zuen ibilli bihar zula de sol a sol ta gu al den bezala ibiltzen giñen, beti, eken erristak aditzen. Ta, ardeyak bildu ta itzitzen gintun borda batian eta gero yuaten giñen

primaberan, zerri bazka ateitzen zen larriak; anburua guk deitzen genion.

Astua hartu ta zakuan ek kartzen gintun astuantzat, zerreyantzat ta egosita emaiten genion igual bazka. Ta gero, iratzia re, orduan pil bat pikatzen zen, guaingo aldian. Bi hillaute han pasatzen gintun iratz pikatzen. Eta ni gaztina bezala, beti yan garrayo. Ta bazkaria hartu buruan gañian saskiya eta lepua firme-firme parato eta aisa, ungi ikasi nuen ibiltzen sasiya buruan gañian. Ta gero, han bazkaltzera eman ta berrizere saski utsakin torri beiti. Eta bueno erauten genun bazkaria, ordun, illar gorri ederra iten genun, itxeiko illarra izaiten genun. Eta ordun urriyan zaiten baitzen iratz pikatzeko sasoya, ordun ardi zar batzuk hiltzen gintun. Gisado batzuk ederrak in ta gero sagarrak ere aukera izaiten genun sagarra erriak ere erauten gintun mendira. Eta gero, gasna, hori itxeiko gauzak izaten nun ausarki, hori izaiten nun bentaja hori. Ezkenun yan miseririk izaiten itxeiko yana iten nun urte osoko ausarki. Ta gero, bazkaltzera eman ta itxera etorri ta berrizera beyan bazkak, Zaiten nun labrantza haundeya. Eta maldak, han gusta iten zaigun bazkak itia. Asto txar batekin garraito bihar

izaiten nun eta bazkarak egin ta gero, bueno, illunabarko lanak, Han,
zerriyak ziela ta beyak ziela... ek edanazi ta zerreyak bazkato ta zaiten
nitun lanak, Egurrak, sua bixtutzeko xeto ta izaiten zen lan pilla bat
prestato biharra. Ta gero, bueno, gabako afora amak prestatzen zuen. Eta
ezkenun izaten gauza haundirikan biño, bueno egurdiko sobrantia
berrizere. Gero esnia. Esne ona izaiten nun, hori, bei esnia ona izaiten nun
ta arekin ungi asiak gelditzen giñen. Gero gaztaña ta itxeko gauza, zerrikia
ta itxeko gauza yaten nun. Ta sagarra re bai. Sagar ona izaiten zen orduan,
sagar kfase onak eta bueno pasastzen nun ederkj. Sua ederra in ta nahiz
antzintik beroto ta bieltik oztutzen giñen pasatzen genun altxe gaba
erdirarte. Gero arrosariua. Hori eztaila faltato! Eta gero, beti izaiten zen
zerbaitere. Illara miaurtze lana, edo artua miaurtzen. Sukaldin aspillera
haundi bat hantxen edato eta ekarri artua edo illarra ta han arrosariua,
artua ta illara dena nahasiyak.. Eta bueno, ainbertze izaiten giñen familian
denak hantxe... eta denak hantxen pasatzen genun. Eztakj ze baleyozen
orduko errosayuak, Guainguak biño geyo akaso baliyozen, biño denak

erauten nitun "a rajatabla". Ta maya egurditan ere beti bedeintzen nun eta bueno... hagitx, guaingo aldian ordun, hagitx religio haundia zen, hala irauten apezak, Eta guain, bueno hagitx kanbiatuak die apezak ta yendik ere bai. Ta orduan apezan errana hagitx xintxo itenzen. Elizan pulpitotikan apezak erraitentzuna, gure atak berrizere itxera erami ta hura egurdin berrizere zaiten zun bertze sermoya erran biharra han. Ta, bueno, guaingo aldian, hagitx difente zien orduan.

Gu, sei senide giñen. Ta, zarnak zien pixkot guretikan trabiesxiguak ta difentixiguak ta beti ekjin errista eman ez arront ondarran gaxtato zien. Ta, bazuten orduan anaiak bazuen diro pixkobat bankuan ta gustatzen zaion ehizira yuatia. Atak etzion erosten eskopetikan, ta gogoto zaion egun batian bihar zula bankoko dirua ateri ta erosi. Ta ateri zuen bankoko dirua eta han zeukan itxian ixillikan eskopetikan ta dirorikan itxian altxatua ta bankeruk erran zion attari dirua ateri zuela. Ta atta orduan beila hasi zaion hareri erristan ta diru hura non zuen. Ta eskopeta bihar zuela

erosi. Ta erosi zuen eskopeta, utzi zion attak erostera. Erosi zuen ta yuan
zen mugara ehizira eta hian ateizkion jendarmak ta etzuen izanen hagitz
gargirikān, autorizazione haundirikān ta kendu zioten. Berrizere erristako
bidia parato zuen. Berrizere eskopetik gabe itxera eta gero izando zuen...
etzuen suerte haundirikān izando. Yuan zen gero gerrara eta hian hil zuten
hillaute baten buruan, gerran. Eta, zen frente bat hagitz fuertia tokato
zaion... Albarrazil, Teruel. Eta, bueno, hantxe akauto zen aren biziya.

Ta gero haren antziñekya, ahizpa bat, hura heldu zen franko koketa
berez ta hareri re beti... guapa zen hagitz ta etzuten nahiztena iten berekin.
Orduan, guain eztu inportzen biño, ordun titi pixkot agertzia pekato
izugarriya zen ta hareri gustaten zaion agertzia. Eta beti eerristan
ibiltzenzten. Eta bueno, gustatzen zaion leitzia re aunitz nobelak, Ta
denbora hetan ezkenun izaiten argirikān. Guatzera yuateko izaiten gintun
xiri muttut, bela muttur batzuek ta ekjin bihar izaiten genun guatzera yuan
ta iten genun itzali ez gastatzeko. Ta hareri gustatzen zaion leitzia guatzian

ta aritzen zen leitzen ta arrautu zuten ta berrizere bronka. Argeya itzaltzeko ta ez aritzeko leitzen. Biño arek ere pentsatu zuen ongi. Orduan, denbora hetan bazien alko muebliak zien mexuntxi luze batzuek han kabitzen zen argeya ederkj ta atta ta ama yuan arte guatzera sartutzen zun mexutxi barrenian ta ek yuaten zien denborian, ateri argeya ta aritzen zen leitzen. Ta, bueno, hura ere hilla da guain. Hura gaitzez. Seitikan lau gera guain bizi.

Ta guaņikan oroitzen naiz anaiak ze in zuen. Kamion bat bazen astian kartzen zuena horko... herriko gauzak Iruņitikan eta alleto zen denborian plazara, han deskartzen ari zirelikan hura gogoto zaion kamionan barrenera sartutzero. Ta sartu zen, eta berrizere bueno, errista eman zioten, atta etorri zen denborian. Ta berrizere attari erran zioten ze in zuen harek, Kamionin barrenin sartu zela. Bererizere bronka. Bronka, bronkan gañian, etzen gelditzen ere. Gero ondarran, ya etzekjen gaxtakj bertzerikan egiten hainbertze bronka aditoz.

*Ta, orduan, gionek elkarren artian hasertzen giñenian ezkenun
izaiten bertze dibertsio haundirikán eta paraten gintion izengoitiak,
elkarrerri. Hasertzen giñenian hura izaiten genun gure dibersiua. Elkarrerri
hasi, batin: "Norberto kaka lerto", bertzia, izen raruak gintuen "Urtxula
tipula" bertzia "Benardina beya" bertzia, "Mari Paz ollo beltz" bertzia,
"Pakito tatayua" ta ni gaztina, "Ipurtzikin". Denak nere ipurdiri begira
egonak izanen zien.*

*Guañikán oroitzen naiz, zarnak gustora egoitzen ziren guatzian.
Yeustako etziena beti yikeya. Ni gaztina yikeya (jeikja), ta ama beti niri
guañikán laudatzen. Beti oyuka bertziri mugitzeko zanpantzarrak, ta niri
berrizere, ni han beti mañak iten, ni yikeya nintzela erraiten. Ta ni kontent
ama kontent zela nerekin. Yeus ez intare ni yikiya nintzela kontent zen
nerekin.*

Guk ttikitán zaiten gintun juego batzuek. Ezkenun bertze yuxtai

llorik izaiten, ta geunek pentsatzen genitun. Aritzen giñen "Kantantonka".
Bateri begiya bendato pañulukin eta bertzik, han, xokotan gordiak, Hek,
begiyak bendatuak, arrauto biharztuen. Eta, bueno, asperto arte han
ibiltzen zen ezin arrautoz. Eta, gero, bertze... zaiten genun "Kandeleroka".
(Lasterka elkarren gieltikan, eta hura arrautzekin "fiatzen" erran eta
berrizere harek arrauto bihar zuen bertze bat.) Ta gero aritzen giñen
bertze... "marraka" ere bai. Iten nitun kuadro batzuek lurrian eta ek han
saultoka marra etan, kuadro etan ibiltzen giñen. Ta bueno, beti izaiten
genun, negu aldian ta berogarreya soka saltuan ta berotzen giñen ederkj.
Ta, gero tabatan ere aritzen giñen orduan. Itxjan bildotxak ta ardeyak ta
iltzen gintun eta eken tabak altxatzen gintun ungi. Ta ek gero, garbito ta
pintato ta ekjin ere zaiten gintun juegua. Ta gero, kartatan ere aritzen
giñen. Ta, hola, gieunek pentsatzen gintun juegu hoitikan ezpaizen bertze
dibersiorikan gieunek elkarren artian ederkj aritzen giñen yuxtetan.

Yuxtaillua, ni oroitzen naizenez, erregiari galdeto nion behi pare

bat. Ikusi nuen herreyan eskaparate batian, karro hori batekin ta behi
pinttarri batzuek, Eta ek galdeto nintion. Ta amari erran nion erregiri
galdeto nintiola karrukjin behi paria. Ta amak orduan, bueno, ni gastina ta
niri gustua itiatikjan erosi zanen zuen eta huraxe utzi zian. Nere
denboran oroitzen naizen... Gero, etzikidan muñekak ta hoiiek etzikidan
beñe gustatzen. Nik eztakit, beti azintan tartian kostunbratua nintzen edo
ez nun bertzerikan ikusten... Beti galdetzen nituen hoyek, Ni oroitzen
naizela, hori, nere denboran, yuxtaillo bakarra izando nuen.

Gure antziñeko zaharrek beti izaiten zten erraera zaharrek eta guk...
baitut burutan geldituak,

Erraiten zten: "Goiz gorri, arrats euri". Ta hori izaiten zen,
balinbazen eguraldi gorriya arratseko heldu zela uriya.

Ta bertze bat bazen: "Itxeke sua itxeke hautsarekin gorde". Ta

horrek erran nahi zuen itxeko falluak itxin geldito bihar ziela.

Bertze bat bazen berrizere: "Zorri hül bixtua, zorri gaxtua". Eta hori aunitzetan aditzen nun. Igual bere denboran yeus etzen izando eta izando zuen gero suerte pixko bat eta arront goiti yuaten zen ta hura zen gaxtua.

Ta haur batek zerbaite gaxtakeri iten zun denborian erraiten nun segiduan: "ezta gaxtakeri zuzenikan". Denak dire okerrak,

Leno, gure denboran, denak xurrak giñen eta zenbait irri iten ginzten. Erraiten ginzten: "Xurrak boltsan bi zulo".

Goiztan, beti perezakin yikitzen giñen ta gero amak erraiten ginzten: "Goiz jaiki, goiz gose, berando jaiki, loz hase". (Bitik batian hobia izanen da berando yikitzia).

Ta bertze bat, herrizere beti izaiten nun ezin arrauto nituen gauz batzuek ta zenbait aldiz errana: "Zerri gosiak ezkurra amets".

Aurten, iduitzen zaigu heldu dela, erraiten ten bezala "Kandelero bero, negua heldu da gero, kandelero hotz, negua izanen da motz". Ta, goiz haseyak gera hotzakjin ta iduitzen zaigu akautoko dela goiz.

Ordu erdi bat huntan ari naiz lengo konto zaharrek burura ekartzen, eta ainbertze baitu pasatuak, onak eta txarrak, ya unekjin akautzeko ordu izanen da noski.